

Cselik Ágnes

AZ IDŐ TAGADHATATLAN SZEMÉLYESSÉGE

[IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT]

2018-11-01 | **ESSZÉ, IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT**

„Itt az idő – válaszolta Azazello. – Már dörög az ég, hallja?
Sötétedik. A lovak a földet kapálják, a kiskert beléremeg.”
(Bulgakov: A Mester és Margarita)

Jorge Luis Borges *A halhatatlanság* című esszéjében a végtelen idő és a kozmikus halhatatlanság, de az egyén – egyébként lényegtelen – halandósága mellett érvel. „Úgy tudjuk, hogy amennyiben az idő végtelen, akkor ez a végtelen idő magába foglal, szerintem, minden jelent. (...) Bármely pillanatban egy végtelen vonal *közepén* vagyunk, a végtelen *középpont* bármely helyén a tér középpontjában vagyunk, tekintve, hogy a tér és az idő végtelen.” **[1]**

kiterjesztés nélküli

Az eszmefuttatás szerint minden pillanat középpont, az idő folyama a végtelenített jelen ideje. *Az idő* című esszében viszont így ír a jelenről: „A jelen nem áll meg. Nem képzelhetünk el csak tiszta jelent:

semmi lenne. A jelenben mindig ott van a múlt egy részecskéje, a jövő egy részecskéje... Milyen furcsa elgondolni, hogy abból a három időből, amivé az időt felosztották – múlt, jelen, jövő –, a legnehezebb, a legkevésbé megragadható a jelen! A jelen éppen annyira megragadható, mint a pont. Mert ha kiterjesztés nélkülinek képzeljük, akkor nem létezik; úgy kell elképzelnünk, hogy a látszólagos jelen egy kicsit a múltból, egy kicsit a jövőből áll.” **[2]**

Andrei Motiu, flickr.com

A jelen ezek szerint a végtelen idő folyamatosan mozgó középpontja, amely egy pillanatra sem áll meg: lényegét tekintve szinte semmi, ám magában hordozza a múltat és a jövőt. A jövővel és a múlttal kapcsolatban pedig Borges a *Körkörös időben* Schopenhauert idézi: „[A jövő és a múlt] ezek csak a fogalomban, csak a megismerés összefüggésében léteznek, amennyiben a megismerés az ok elvét követi. A múltban senki ember még nem élt, és a jövőben sem fog élni, hanem a *jelen* minden élet egyedüli formája...” **[3]**

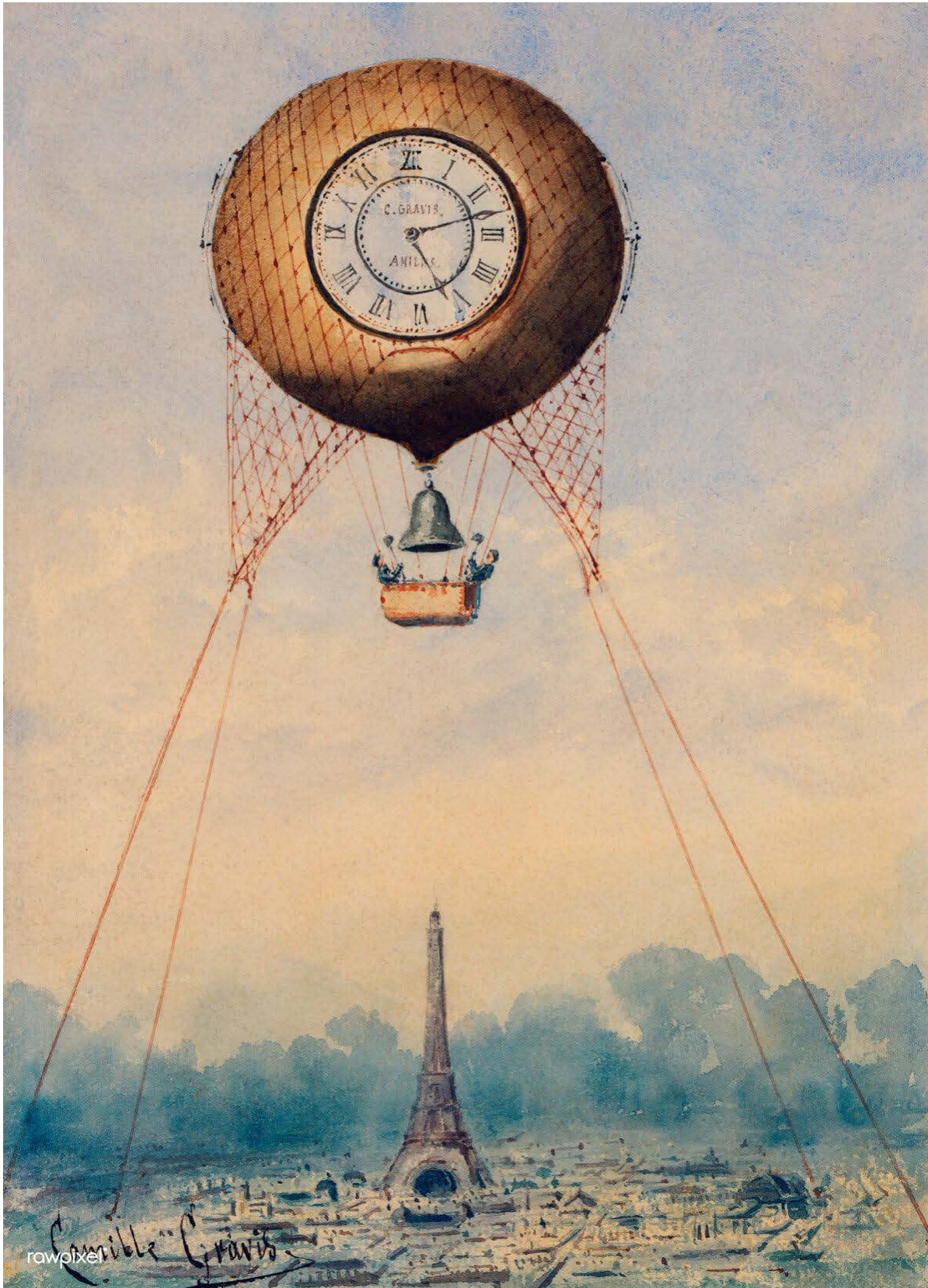
A jelen egyaránt magába foglalja a múltat és a jövőt, kiterjesztés nélküli és meghatározhatatlan, ugyanakkor nem konkrét és semmiképpen sem egzakt, a jelen a létezés egyetlen lehetséges formája. A múlt és a jövő csupán illúzió, alkotóelem, referencia és viszonyítási pont a jelenhez képest. Múlt-jelen-jövő, a végtelen időfolyam szubjektív, kizárólag egyéni nézőpontból meghatározott, illékony kategóriái. Érdekes, hogy Borges az időről gondolkodva nem *időzik* a gondolatnál, hogy milyen relatív, a végtelen időhöz képest teljességgel esetleges halandó kategorizációval próbájuk megragadni a kozmikus idő egyéni távlatát.

saját időtávlat

Az egyén egyáltalán nem elhanyagolható szempontjából az idő létkérdés: „Az igazság az, hogy mindennap meghalunk és mindennap megszületünk. Egyfolytában születünk és haldoklunk. Ezért az idő problémája jobban érint bennünket, mint a többi metafizikai kérdés. Mert a többi absztrakt. Az idő problémája a mi problémánk.” **[4]** Az idő mindenki számára személyes kérdés, és mint ilyen, nemcsak titokzatos, kiismerhetetlen, hanem intim is. A kozmikus távlatok egyéni értelmezést és személyes helyiértékeket kapnak, amelyben az egyén saját időtávlatokat állít fel, hogy valamiképpen meghatározza önmagát. Az önmeghatározás pedig az egyéni kérdések legszemélyesebb változata. A „ki vagyok én?” kérdésre minden válasz magába foglalja az idő dimenzióját. A tér koordinátái még az egyén életén belül is változnak és változhatnak, ám az idő lassú és ugyanakkor szédítően gyors haladása az egyén integritásának elválaszthatatlan része.

A gyerek–serdülő–fiatal felnőtt–felnőtt–idős kategóriák, amelyek segítségével kultúrától nagyrészt függetlenül az embert bizonyos szempontból meg szoktuk határozni, nem elsősorban tudatállapotot, világlátást, hormonális, fizikai, esetleg egzisztenciális tulajdonságot, hanem időtávlatot jelölnek ki az egyéni életúton. Nagyrészt az idő következménye a tudat, a fizikum és az egzisztencia, és bár lehetnek e szabály alól kivételek, fordított sorrend alig képzelhető el: egészséges esetben az újszülött tudata, fizikuma és érzékelése megfelel életkorának, és nem az életkor felel meg a tudatnak, a világlátásnak és a fizikumnak. A megállapítás persze nem vonja kétségbe az egyéni sajátosságokat, csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy az olyan

kifejezések, mint „koravén” vagy „gyermeteg”, arról tanúskodnak, hogy az életkorhoz ösztönösen tipikus tudatállapotot kötünk, és ezt várjuk el az egyéntől, és a többség devianciának éli meg a markáns különbözést ettől az elvárástól.

Free Public Domain Illustrations by rawpixel, flickr.com

A kozmikus időbe helyezkedés vagy a kozmikus idő távlatának felmérése az emberek többségétől teljesen idegen. Az ember feladata, hogy önmagát belehelyezze legalább az egyéni idő folyamatába és viszonylag egységes képet alkosson saját magáról. Az egészséges, akinek emlékei vannak. Akinek nincs tudomása saját múltjáról, nincsenek emlékei, annak jelene sincs, nem önálló személyiség. És ha az egyénnek nincs legalább hozzávetőleges elképzelése a jövőről, csupán elüti az időt, terveit, céljait és emberhez méltó jelene sincsen.

Korunk egyik nagy tévedése a kizökent idő kultusza. Az örökké fiatal vagy fiatalos felnőtt, aki nem fogadja el az idő múlását, egy idő után a görcsös tagadás foglyává válik, gyakran inkább nevetség, mint tisztelet a sorsa. A fiatalság hajszolása idővel a haladás gátjává válik és megtagadja a megérés és megértés kegyelmét. Ilyenkor elszáll az egyén felett az idő, holott az idő sodrával kellene együtt haladnia.

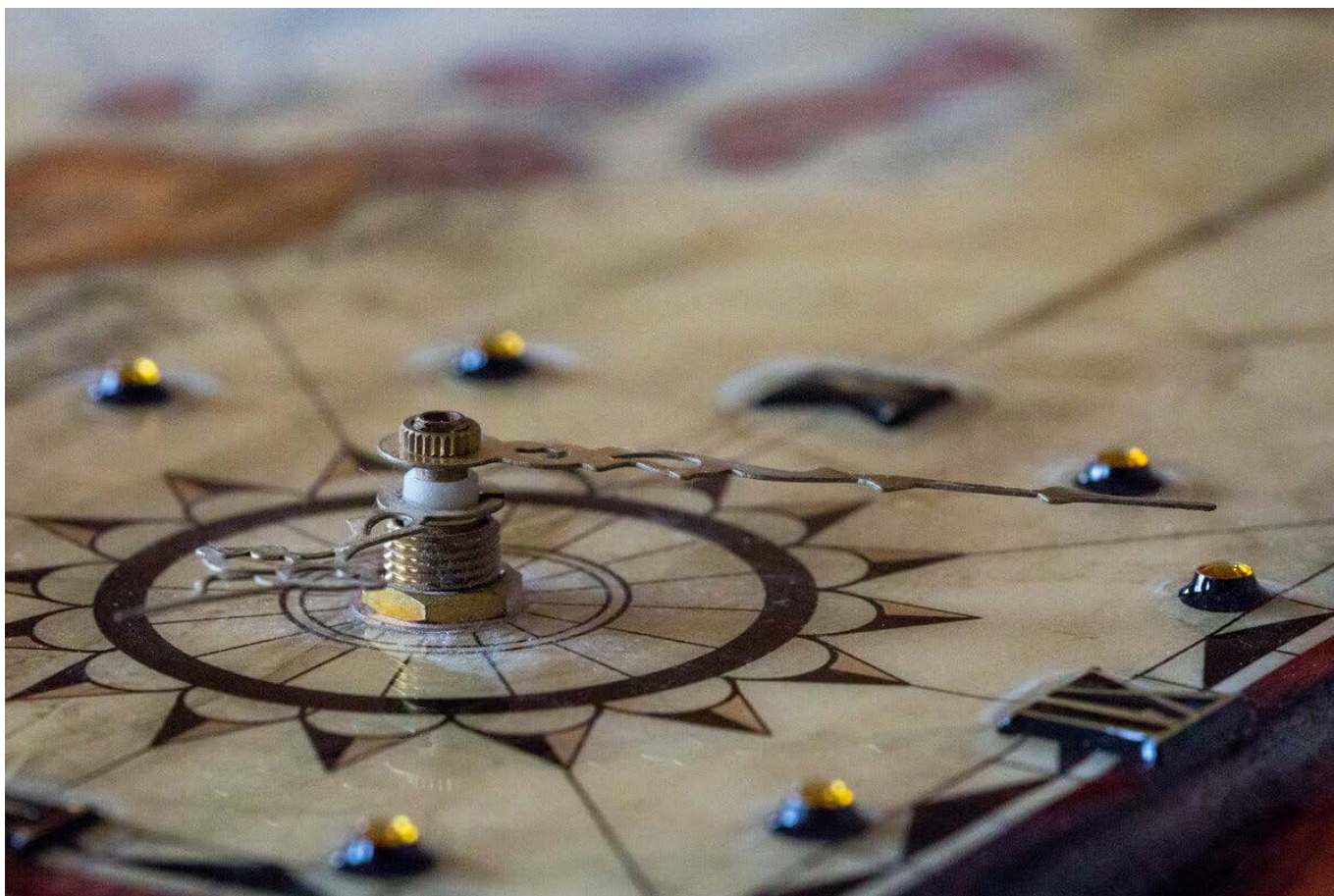
Hérakleitosz híres 91. töredéke szerint az idő olyan, mint a folyóvíz: „Nem lehet kétszer ugyanabba a folyamba lépni”, hiszen a folyóvíz és belelépő is más, mint volt korábban – ahogy Borges is írja *Az idő újabb cáfolatában*. **[5]** Az esszé címe egyébként szójáték: a nem létező, cáfolandó idő cáfolata időről időre változik. A cáfolat múlandó, az idő végtelen (nem) létező.

felfoghatatlan

Az idő és a folyam metaforája szorosan kapcsolódik. A Herakleitosz-töredékbeli folyam mellé beúszik a Sztüx és a Léthe képe. Az aletheia görög szó magyarul igazság, a lethe felejtés, az 'a' fosztóképző. Borges szerint a múlt javarészt elfelejtődik, de mindig marad olyan emlék, amit nem felejtünk, és ez a halhatatlanság. **[6]** A lét partján, a rakodópart alsó kövén üldögélő szemlélődő ugyanúgy a végtelen időfolyam nem elhanyagolható része, mint az előtte lassan elhaladó dinnyehéj. A végtelen idő árjának kiterjedés nélküli, érzékelhetetlen darabja az ember ideje. Az emberi értelem számára ugyanúgy felfoghatatlan az idő végtelensége, mint hogy „a kiterjedés nélküli pontok végtelen száma vonallá összegződhet a térben”. **[7]** A kozmikus időhöz képest jelentéktelen idő emberi

szempontból rendkívüli jelentős lesz, benne – mint fraktálokban a világegyetem – az egész lenyomata csillog. Az emberi idő egyszerre fontos és jelentéktelen, mint maga a metafizikus idő.

„Köztudomású, hogy az ember éntudata az emlékezésen nyugszik, s ha megszűnik ez a képessége, idióta lesz. Ugyanezt feltételezhetjük a világegyetemről is. Ha nincs örökkévalóság, ha nincs érzékeny, rejtett tükör, amely tanúja volna, mi ment végbe a lelkekben, akkor a világtörténelem – s benne életünk története – eltékozolt idő, s ez zavaró lidércként nyomaszt bennünket.” **[8]**

UnknownNet Photography, flickr.com

Emlékeinket szükségképpen szavakba öntjük, s ez újabb nehézségek forrása: „Minden nyelv az egymásutániség elvére épül, nem jó eszköz az örökkévaló, az időtlen kifejezésére.” **[9]** A szépirodalom a maga eszközeivel megoldja a metafizikai paradoxonokat. Ricardo Piglia **[10]** *Az eltűnt város* című regényében a Szigetet, ahol az emlékeket teremtik és őrzik, a Liffey folyó határolja, és a szigeten a nyelv

szabálytalanul, körkörös ciklusokban tör elő. A szigetlakók ösztönösen értik az új nyelvet, de nyomtalanul elfelejtik az előzőt, annak minden emlékével együtt. Előfordul, hogy egy férfi és egy nő szerelmesek egy nyelven, de közömbösek egymás iránt, amikor az új nyelv átveszi idejét. Megjósolhatatlan, hogy egy adott nyelv meddig marad érvényben, hogy visszatér-e a későbbiekben, vagy hogy melyik nyelv váltja az előzőt. A szigetet körbefonó Liffey folyó nevében nem nehéz felfedezni a 'life' (élet) szótövet. Ricardo Piglia regényében a szigetlakók az örökidő, a mitikus idő részei, archetípusok.

A kozmikus időben a halandó ember is a mitikus idő része: „Az idő anyagából vagyok. Az idő folyó, magával ragad, ám én vagyok a folyó; tigris, amely széttép, ám én vagyok az a tigris; tűz, amely elemészt, ám én vagyok az a tűz. A világ, sajnos, valóságos, én, sajnos, Borges vagyok.” **[11]**

hanyatló korokban

A lelkek történése és nem a biologikum létezése alkotja a folyamatot, ami a halhatatlanság számára is megőrzendő emlék. Az egyén sorsa ebből a távlatból esetleges: „Az emberi lét mennyiségi állandósága és változtathatatlansága virágzó korokban bánkódásra vagy bosszankodásra adhat okot; hanyatló korokban ellenben (mint amilyen a miénk) azt a reményt hordozza magában, hogy semmilyen sértés, semmiféle sorscsapás, egyetlen diktátor sem rövidítheti meg életünket.” **[12]**

A kozmikus halhatatlanság és a teljes halandóság, a soha vissza nem térés ideája halandó szempontból ugyan paradoxon, de a végtelen időben eggyé olvad. Az ember számára felfoghatatlan végtelent, ha nem is ellenpontozza, de humanizálja a személyre szabott idő ígérete. Akármennyi idő áll rendelkezésünkre, az a mi személyes és egyben kozmikus időnk:

„Az égzengést távoli fütty szelte át.

– Hallja? – kérdezte a Mester.

– Dörög az ég.

– Nem, engem hívnak, itt az idő – magyarázta a Mester, és felállt az ágyról.” **[13]**

Borges vigasza a halandónak a gyakorlatban, sajnos, nem igazolható, de a művészetben találkozik Mihail Bulgakov Mesterének és Margaritájának beteljesedett sorsával. Nem a korabeli szovjet diktatúra, nem a nélkülözés és nem a megaláztatás okozza a Mester és Margarita halálát, hanem a szerelmeseknek eljött az ideje és átlépnek az öröklétbe. Nacsinák Gergely András is hasonlóképpen elmélkedik Keats *Óda a görög vázához* című költeményéről huszonegyedik századi eklogájában: „Megállhat-e az időben az örök? Érintkezhet-e test és örökkévalóság? Szállást vehet egyik a másikban? Nem arra gondolok, amikor a természetfeletti fogja magát és beleragyog a világba, belehasít, mint a villámfény, hanem arra, hogy túlléphet-e a természet önmagán? Átnőhet-e az, ami tünékeny, valamiképp az öröklétbe? (...) Keats ilyen vázát próbál megcsinálni, saját árnyékát átlépve: szavakból valamit, ami csönd, és időből valamit, ami az időtlenséget zárja magába.” **[14]**

Piglia, Bulgakov, Keats..., a sor nem teljes, voltaképpen még el sem kezdődött, de vége (szerencsére) biztosan nincsen. A felsorolás nem is követ időrendet, ha van is egyáltalán értelme az emberiség homokszemnyi történelmében kronologikus rendet tartani, a művészetben biztosan érvényét veszti a besorolás. Borges a lélek történéseinek halhatatlanságában hisz. A művészet kétségtelenül a lélek történéseinek hiteles lenyomata. Túllép téren és időn, emberi alkotás, mégis túlmutat rajta, örök, mint maga az idő, egylényegű vele.

1. Jorge Luis Borges: 'A halhatatlanság'. Ford.: Tóth Éva. In: Jorge Luis Borges *Válogatott Művei IV. Az ős kastély*. Válogatta: Scholz László. Budapest. Európa Könyvkiadó. 1999. 79. o. ↑
2. Jorge Luis Borges: 'Az idő'. 130. o. ↑
3. Jorge Luis Borges: 'Körkörös idő'. Ford.: Boglár Lajos. In: Jorge Luis Borges *Válogatott Művei II. Az örökkévalóság története*. Válogatta: Scholz László. Budapest. Európa Könyvkiadó. 1999. 183. o. ↑
4. Jorge Luis Borges: 'Az idő'. 131. o. ↑
5. Jorge Luis Borges: 'A idő újabb cáfolata'. 341. o. ↑
6. Jorge Luis Borges: 'A halhatatlanság'. 84. o. ↑
7. Jorge Luis Borges: 'Az idő'. 124. o. ↑

8. Jorge Luis Borges: 'Az örökkévalóság története'. 140. o. ↑
9. Jorge Luis Borges: 'Az idő újabb cáfolata'. 344. o. ↑
10. Ricardo Piglia (1940–2017) argentin író, esszéista, kritikus. Csaknem egy évtizeden keresztül Buenos Aires-i kiadóknál szerkesztőként dolgozott. Tanulmányokat írt Brecht-ről, Lukács Györgyről, Szondiról, Walter Benjaminről, Bahtyin regényelméletéről. 1977-től 1990-ig különböző észak-amerikai egyetemeken vendégtanára (Harvard, Princeton). A kortárs argentin próza klasszikusa. Első nemzetközi sikerét a *Respiración artificial* (Mesterséges légzés) című, 1980-ban megjelent regényével aratta. Főbb művei: *La ciudad ausente* (Az eltűnt város; 1992), *Plata quemada* (Égő pénz; 1997) és a több irodalmi díjat nyert *Blanco nocturno* (Éjjeli vadászat; 2010). Műveit számos nyelvre lefordították. ↑
11. Jorge Luis Borges: 'Az idő újabb cáfolata'. 357. o. ↑
12. Jorge Luis Borges: 'Körkörös idő'. 184. o. ↑
13. Mihail Bulgakov: *A Mester és Margarita*. Ford.: Szöllősy Klára. Budapest. Európa Könyvkiadó. 1971. p. 453. ↑
14. Nacsinák Gergely András: *Óda Árkádiához – avagy a lélekkeresők*. Budapest. Liget, 2018. 20. o. ↑

felső kép | Carlos Henrique, flickr.com